

в тому числі правових відносинах, різні психіатричні, психологічні та юридичні аномалії, які мають своїми наслідками закріплення у цивільному законодавстві нових підстав обмеження дієздатності фізичної особи з метою захисту прав та інтересів цієї особи, її сім'ї, інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, цивільного правопорядку у цілому.

Дрішлюк А.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
суддя апеляційного суду Одеської області,
секретар судової палати з розгляду цивільних справ
апеляційного суду Одеської області*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Незважаючи на постійну зміну законодавства, яке регламентує статус суддів та реформування судової системи, які здійснюються протягом всього існування незалежної України, питання вдосконалення цивільно-процесуальної форми були предметом системних законодавчих змін лише в 2001 та в 2010 роках. Зміни внесені в 2010 році в Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК України) дозволили вивести цивільно-процесуальну форму на новий рівень, припинити численні процесуальні зловживання, стимулювати суди на більш якісне здійснення судочинства по цивільним справам. Разом з тим, минуло п'ять років і аналіз судової практики свідчить про наявність проблем, частина з яких залишились невирішеною з минулої реформи, частина є наслідком застосування судами зміненого законодавства, а частина пов'язана з так званим «людським фактором», який зажди чинив вплив на будь-який, навіть самий досконалий, закон. В зв'язку з наведеним слід зазначити наступне.

1. Деякі практичні проблеми сучасної процесуальної форми пов'язані з домінуванням форми над змістом процесуальної діяльності, а головне — її метою та завданнями, зокрема, закріплені в ст. 1 ЦПК України, а також численними процесуальними

зловживаннями, які стають можливими саме завдяки вказаній тенденції. Між тим, власно процесуальна діяльність суду повинна підкорятись вирішенню завдань, закріплених законодавцем в ст. 1 ЦПК України — справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенню цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. При цьому вади процесуальної форми, яких, до речі, не так багато, не можуть перешкоджати вирішенню цивільно-правового спору по суті. На користь такої позиції свідчить діяльність Європейського суду з прав людини.

2. Дія принципу змагальності, одного з головних принципів сучасного цивільного процесу, з яким законодавець пов'язував вихід діяльності суду на новий рівень, в сучасних умовах суттєво обмежена такими суб'єктивними факторами як низький рівень правосвідомості учасників процесу (який зводиться стороною до усвідомлення себе як носія суб'єктивних прав, без жодного процесуального обов'язку), низький професійний рівень представників, які надають юридичні послуги, майновий стан сторони, який не дозволяє наняти по-справжньому професійного представника, широке нав'язування кліше про суд, як корумповану установу, для якій професійні якості сторони не мають значення, а також власно недостатній рівень теоретичної підготовки багатьох суддів, відсутність ідеологічної складової в їх підготовці та діяльності.

3. Незважаючи на те, що принцип змагальності обмежено законодавцем лише для справ окремого провадження, фактично сучасне судочинство орієнтовано на встановлення об'єктивної істини по справі. На користь такої позиції свідчить, наприклад, конструкція ст. 303 ЦПК України, яка передбачає вихід за межі доводів апеляційної скарги, за встановлених цією статтею обставин, а також підстави, закріплені в ч. 1 ст. 309 ЦПК України для скасування рішення в апеляційному порядку, зокрема неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи, а також невідповідність висновків суду обставинам справи. Так само аналіз судової практики скасування процесуальних рішень в касаційному порядку, свідчить, що сучасне тлумачення ч. 4 ст. 10 ЦПК України, згідно з яким суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи, роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених цим Кодексом, та її застосування, фактично невілює змагальність

цивільного процесу. Так, навіть при «пасивності» сторони, відсутності у неї професійного представника, суд не може формально відмовити в позові, а змушений «сприяти» в здійсненні її прав. На жаль, часто такі випадки мають місце і за участі в процесі «професійного» представника. Цілком логічно, що у іншої сторони, яку може влаштовувати така пасивна позиція іншої сторони, що на її думку може забезпечити їй перемогу в змагальному процесі, виникає обурення діями суду та сумнів в його неупередженості. Таким чином суд постійно змушений маневрувати між дотриманням принципу змагальності та спрямуванням цивільного процесу в напрямку вирішення спору, а фактично встановленні істини по справі.

4. Слід зауважити, що позитивно на діяльність суду апеляційної інстанції, строки розгляду справи вплинуло позбавлення цього суду права передавати справу на новий розгляд за результатами перевірки доводів апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції. В такому контексті та з врахуванням сучасних реалій залишилось надати можливість апеляційному суду змінювати суб'єктний склад, тобто закріпити законодавчо та перейти до правил повної апеляції, ознаки якої вже сьогодні вбачаються в сучасній судовій практиці.

Пропонуючи узагальнюючий висновок, слід зазначити, що в умовах низького рівня правової культури населення, правового нігілізму та нехтування елементарними правовими нормами та правилами, в тому числі законодавцем, на нашу думку, починати вдосконалення цивільно-процесуальної форми необхідно з загальних питань: підвищення рівня правосвідомості кожного громадянина, прийняття дієвих заходів щодо правової культури суспільства, контролю за рівнем та якістю юридичних послуг, що надаються учасникам провадження, а також рівня професійної, зокрема, теоретичної підготовки правозастосувачів та їх ідеологічної складової.

Без вищевказаних заходів, реалізація основних принципів цивільного процесу є неможливим, а будь-які реформи зайдуть у глухий кут, оскільки яким би досконалим не був процесуальний закон, за відсутності його знань та бажання дотримуватись його вимог, працювати він не буде. Тому на сучасному етапі розвитку цивільного процесу доцільно звертати увагу не тільки на проблеми в правовому регулюванні — вони завжди існують, а на людський фактор та його вплив на реалізацію цивільної процесуальної форми. Саме з таких позицій необхідно будувати алгоритм вдосконалення чинного цивільно-процесуального законодавства України.